

Boekbesprekingen

Tesser, P.T.M., F.A. van Dugteren & A. Merens, *Rapportage minderheden 1996*.

Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau, 1996, 328 pp.

ISBN 90 5250 9239

In 1993 rapporteerde het Sociaal en Cultureel Planbureau voor de eerste keer over de sociale positie van de minderheden in de Nederlandse samenleving. Dit rapport bood een goed berekend overzicht van de stand van zaken wat betreft demografische ontwikkelingen, de situatie op de arbeids- en woningmarkt en deelname aan het onderwijs. Het lag in de bedoeling deze rapportage regelmatig te herhalen, waarbij zo nodig het accent op andere beleidsterreinen kon worden gelegd. In 1995 verscheen de meer dan vijfhonderd bladzijden dikke 'Rapportage Minderheden', die geheel gewijd was aan de geografische spreiding van de minderheden en de maatschappelijke gevolgen die deze spreiding had. Het was een theoretisch meer pretentieuze benadering, die veel interessante gezichtspunten bevatte, maar de doorzichtigheid van het rapport uit 1993 miste. In de zojuist verschenen 'Rapportage Minderheden 1996' zijn Tesser cum suis teruggekeerd naar het sectorsgewijze rapportagesysteem van het eerste rapport. Zij bieden op deze wijze een voortreffelijk overzicht van de stand van zaken. Nog sterker dan in 1993 geven de auteurs niet alleen het cijfermatig verloop van de ontwikkelingen weer, maar zij plaatsen deze

ook trefzeker in de context van de algemene ontwikkelingen. Er zijn daardoor steeds twee ijkpunten: de 'ruwe' ontwikkeling zoals die in de absolute cijfers tot uitdrukking komt en de ontwikkeling gerelateerd aan de positie van de betreffende groep en aan de cijfers van de gehele bevolking. Zo is het niet moeilijk om aan te tonen dat de huisvestingssituatie van alle groepen aanzienlijk is verbeterd. Maar bij de interpretatie van deze verbetering moet rekening gehouden worden met een assortiment aan factoren. In de eerste plaats is er sprake van een algemene trend – de gehele bevolking woont steeds ruimer en luxer. Daarnaast speelt een rol dat er steeds meer jonge huishoudens onder de minderheden ontstaan die zich zelfstandig vestigen. Daarmee neemt de huishoudgrootte automatisch af en daalt de woningbezetting van de betreffende bevolkingsgroep. Betekent dit nu ook dat de minderheden wat betreft woningbezetting, huurquote en woonpatronen gelijkjer worden aan de totale bevolking? Dit is nog niet zo gemakkelijk vast te stellen, omdat eerst moet worden afgewogen wat een relevante vergelijkingscategorie uit de gehele bevolking is. Als eenmaal is vastgesteld dat de minderheden veel meer in grote steden wonen, een demografisch afwijkend profiel hebben en in sterkere mate tot de laagste inkomenscategorieën behoren, dan heeft een vergelijking met het Nederlandse 'gemiddelde' weinig zin. Wij meten dan langs een omweg steeds weer dezelfde variabelen. Analytisch kunnen deze factoren wel worden afgepeld en Tesser cum suis laten steeds weer keurig zien hoe in dat proces

ons beeld verandert en onze vraagstelling wordt bijgesteld. In de empirie van alledag komen deze factoren uiteraard weer samen en lopen dan in de beeldvorming gemakkelijk dooreen.

Op alle behandelde terreinen voorzien de auteurs de cijfers via zo'n stapsgewijze analyse van een interpretatiekader. Zij hebben daarmee een fundament gelegd waarop eigenlijk iedere discussie en verdere analyse de komende jaren kan en moet terugvallen. Men moet ook vurig hopen dat dat gebeurt, want de minderheden figureren nu in de berichtgeving als een soort monster van Loch Ness. Ondanks de onmiskenbare substantiële vooruitgang die er in het toch zeer korte tijdsbestek van de afgelopen vijf jaar is geboekt, wil het beeld van de verkommerende medelander, de naderende catastrofe, de alsmar tikkende tijdbom enzovoort maar niet wijken. Daarvoor zijn verschillende redenen. De eerste is wel dat politiek en wetenschap samen een 'democratisch ongeduld' hebben geproduceerd; een absurde verwachting dat ongeletterde migranten via overheidsmaatregelen binnen één regeerperiode, of anders hoogstens binnen twee, alle achterstanden zouden inlopen. De tweede reden is dat door de steeds voortgaande immigratie de problemen van aan- en inpasning zich steeds weer opnieuw voordoen. Het probleem bijvoorbeeld van de zij-instromers in het Nederlandse onderwijs wordt daardoor niet afgesloten. Nu het beter gaat met de hier geboren Turkse en Marokkaanse kinderen zitten we weer met een grote verscheidenheid aan net gearriveerde asielzoekers. Maar een belangrijke reden is ook de behoefte aan kommer en kwel-nieuws. Jonge verslaggevers worden erop uit gestuurd om weer eens een hartverscheurende rapportage te maken over de minderheden. Dat moeten ze natuurlijk vooral blijven doen, maar niet zonder eerst grondig kennis te hebben genomen van de *Rapportage minderheden 1996*.

J.M.M. van Amersfoort

Heeren, H., P. Vogel, & H. Werdmölder, (Red.), *Etnische minderheden en wetenschappelijk onderzoek*

Amsterdam/Meppel: Boom, 1996, 201 pp.
ISBN 90 5352 1917

Het wetenschappelijk onderzoek is in de laatste decennia steeds meer in de greep van geldbeheerende bureaucratieën geraakt. De autonomie van de individuele wetenschapper is eerst ingekaderd in de Voorwaardelijke Financieringsprogramma's van de vakgroepen. Vervolgens droogde de eerste geldstroom op. Daardoor werden onderzoekers die wat wilden afhankelijk van NWO of externe opdrachtgevers. Nu zijn we in de fase van wat in de ondoorgroondelijke terminologie van Onderwijs en Wetenschappen 'onderzoekscholen' worden genoemd. Een nog grotere machtsconcentratie in de handen van formulierologen, ook wel managers genoemd, ligt derhalve in het verschiet. Vooral jonge wetenschapsbeoefenaars hebben geen andere keuze dan zich hieraan aan te passen, zich het thans geldende jargon eigen te maken en hun ideeën te voorzien van de aanvaardbare etiketten. Het is duidelijk dat de procedurele kosten van het onderzoek door de bureaucratiesing enorm zijn gestegen; in vergaderuren, werklunches, wervende drukwerken en aan de weg timmerende symposia wordt een substantieel deel van het budget opgesoupeerd. De vraag is of daar ook winst tegenover staat. Is er meer lijn en samenhang in het onderzoek gekomen? Zijn er resultaten geboekt, die anders niet haalbaar waren geweest?

Het is daarom sympathiek dat de commissie onder wier verantwoordelijkheid het NWO programma 'Etnische minderheden in Nederland' is uitgevoerd een poging heeft gedaan de balans van een decennium programmeren en coördineren

op te maken. De inleiding tot de daartoe samengestelde bundel, doet echter het ergste vrezin. De eerste zinnen ervan luiden: 'Sinds het begin van de jaren tachtig is Nederland een immigratieland geworden. Bijna de helft van de Surinaamse bevolking woont thans in Nederland (...).' Uit deze zinnen blijkt dat de commissie in ieder geval nooit een eenvoudige beschrijvende statistiek raadpleegt, want dan had men gezien dat Nederland al twee decennia eerder een immigratieland was geworden. De Surinaamse vestiging in Nederland is inderdaad opmerkelijk, maar had zich al (voornamelijk) voor 1980 voltrokken. Bovendien is van de totale in Suriname geboren bevolking, die thans nog in leven is (ik neem aan dat dat de definitie is ??) niet meer dan 30% in Nederland woonachtig. Na deze in ieder geval opmerkelijke openingszinnen verzandt de inleiding in een gelegenheidspraatje dat op geen enkele manier aangeeft waar het bij dit programma om begonnen was en in hoeverre de gewekte verwachtingen zijn uitgekomen.

Gelukkig biedt de bundel opstellen niet alleen treurigheid en droefenis. In verschillende artikelen vindt de lezer die geïnteresseerd is, bijvoorbeeld in de ontwikkeling van islamitische organisaties in Nederland, of in de onderwijsprestaties van de tweede generatie Turkse en Marokkaanse kinderen, degelijke bijdragen. Maar dit zijn op zichzelf staande artikelen, die ook in een wetenschappelijk tijdschrift hadden kunnen worden opgenomen. Voor een antwoord op de vraag naar de bijdrage van de onderzoeksprogrammering aan de voortgang van de wetenschap moet de lezer toch zoeken in de meer algemene bijdragen van de programmaleiders. Het totale onderzoekprogramma was onderverdeeld in vier thema's: godsdiensten van etnische minderheden in Nederland; taalveranderingsprocessen bij etnische minderheden; recht in een multiculturele samenleving en de interrelatie van etnisch-cultu-

rele en sociaal economische positie. Groenendijk en Strijbosch beginnen hun overzicht van het juridische deel met vier veelbelovende vragen. De derde daarvan luidt: 'Wat was het effect van de steun van NWO voor de organisatie van het onderzoek op dit gebied.' Dat lijkt gegeven de gehele context waarin deze bundel gepubliceerd wordt inderdaad de hamvraag. Helaas komt het antwoord op juist deze vraag in het overzicht verder niet aan de orde. Het artikel loopt daardoor uit op een weergave van onderzoeksresultaten, zonder dat duidelijk wordt in hoeverre programmering daar nu positief dan wel negatief op heeft gewerkt. In het overzicht van het taalkundig onderzoek wordt eenzelfde opsommerige lijn gevolgd zonder dat de lezer zicht krijgt op de bredere betekenis van het onderzoek. Juist bij dit onderzoek dat een nogal specifiek discipline-achtig karakter heeft, zoekt de lezer tevergeefs naar samenhang met het totale onderzoekprogramma. De programmaleiders van het godsdienstige onderzoek, dat in feite geheel beperkt is gebleven tot de Islam, en het algemenere thema dat de wisselwerking tussen immigrant en samenleving centraal stelt, bepalen zich al helemaal tot een algemeen 'state of the art' artikel. Zij hadden hun deskundige bijdragen ook wel zonder het onderhavige NWO-programma kunnen schrijven.

Het is natuurlijk mooi dat NWO tien jaar lang geld heeft doorgesluisd. Het is gelukkig ook niet zo, dat er met dat geld niets is gebeurd. Maar meer autonome onderzoekers, uiteraard samenwerkend in vakgroepen of werkgroepen, hadden dit onderzoek minstens even goed zelf kunnen opzetten en uitvoeren. De thema's lagen voor de hand, de uitwerking is conventioneel, van meer samenhang en daarmee verdieping van het inzicht, wordt niets zichtbaar. Kortom, meerwaarde heeft de NWO-bemoediging zeker niet gehad. Dit is wellicht een teleurstellende conclusie, maar toch ook wel een waardevolle. Want het

doet de vraag rijzen waar dat eigenlijk aan ligt. Is dit gebrek aan meerwaarde specifiek voor dit veelvormige onderwerp waar allerlei disciplines wel iets over te melden hebben? Of ligt het meer algemeen aan de maatschappijwetenschappen, die zo weinig kennisaccumulatie kennen, of geldt het wellicht voor de gehele wetenschapsbeoefening? Als men zich realiseert hoe enorm veel tijd, energie en geld er in de onderzoekprogrammering gaat zitten dan is het een vraag waar ik als Minister van Onderwijs en Wetenschappen onmiddellijk een commissie op zou zetten.

J.M.M. van Amersfoort

Kats, E., *Metaforen en methodologieën*

Dissertatie Rijksuniversiteit Leiden. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1996, 256 pp.
ISBN 90 01 46331 2

Sommige wetenschappen zouden hun verleden maar het best kunnen vergeten. Eén daarvan is de andragologie. In deze Leidse dissertatie komt het echter allemaal nog eens breedvoerig voor het voetlicht: het handelings- en actieonderzoek; de confrontatie van paradigma's, de maatschappelijke inkadering van het onderzoek; de ideologieën. Namen zoals die van Berger, Doets, Doerbecker, Groen, Kersten en De Zeeuw, Moser, Negt, Nijk spelen een belangrijke rol in dit boek, dat opgehangen is aan het Leidse 'Aansluitingsproject'. In dit project, daterend uit het begin van de zeventiger jaren, werd gewerkt op het terrein van de aansluiting van educatieve en voorlichtingsprogramma's bij de leefwerelden van betrokkenen. Met opzet gebruik ik niet de term 'onderzoek': ook bij herhaald bestuderen van de tekst van dit boek vermag ik niet te ontdekken welke de *pro-*

blemen waren waarvoor een oplossing gezocht werd, noch worden ergens onderzoeksresultaten vermeld. De argeloze lezer wordt geconfronteerd met citaten als 'neemt men het individu als onderzoekseenheid dan ligt het gevaar op de loer dat men geen zicht krijgt op vormen van maatschappelijk bewustzijn doordat deze losgekoppeld worden van hun sociale geldingssamenhang' (Berger, 1974) waarbij natuurlijk ook de onvermijdelijke Galtung-kritiek op de enquête (uit 1967!) wordt vermeld (p. 85). Het is alsof het vakgebied 25 jaar heeft stilgestaan. In de literatuurlijst ontbreekt bijvoorbeeld geheel het genuanceerde werk dat vanuit het NcGv (Donker e.a.) op het gebied van programma-evaluatie is gedaan.

Voor wat betreft de dataverzameling met betrekking tot de cursussen die in 'basisgroepen' zijn gehouden verwijst Kats naar archiefmateriaal, gesprekken met sleutelpersonen en vooral (door de onderzoekers georganiseerde?) reünies, maar over de laatste komen we verder niets te weten.

De meeste aandacht gaat echter naar het maken van films. Als onderzoeksthema wordt geformuleerd (p. 127): 'inzicht verkrijgen in het proces van vertaling van maatschappelijke problemen in films'. En inventarisatie is uitgevoerd van media-projecten in Nederland, hetgeen leidde tot een bestand van meer dan 150 projecten (p. 136). Over deze projecten zijn gegevens verzameld, onder meer door 'aanvullende interviews met medewerkers van een aantal geselecteerde projecten', maar dat is zowat alles wat over de dataverzameling gezegd wordt.

Later werd geconcentreerd op films met betrekking tot interetnische verhoudingen en op de beeldvorming bij leerling-verpleegkundigen over de omgang met allochtone patiënten.

Deze dissertatie is een 'discours', een breedvoerige verhandeling, op basis van achterhaalde wetenschapstheoretische gezichtspunten, over

een onderwerp dat belangrijk is en beter had verdiend, met name een betere empirische basis: de evaluatie van professionele welzijnsactiviteiten.

P.G. Swanborn

't Hart, H., J. van Dijk, M. de Goede, W. Jansen & J. Teunissen, *Onderzoeksmethoden.*

Amsterdam/Meppel: Boom, 1996, 381 pp.
ISBN 90 5352 238 7

Deze inleiding tot het vak 'methoden en technieken' is geschreven door een team van vijf stafleden van de vakgroep Methodenleer en Statistiek van de Universiteit Utrecht, onder leiding van de hoogleraar Harm 't Hart.

Voor de meeste studenten zal dit boek de allereerste kennismaking met het vak M&T zijn. Het is dan ook niet zo'n vreemde gedachte om in het inleidende hoofdstuk, via een weergave van berichtgeving over (sociaal) onderzoek in de media, aan te sluiten bij het beeld dat de eerstejaars daaromtrent wellicht hebben. Het probleem voor de docent is echter dat de gepresenteerde fragmenten precies die mate van oppervlakkigheid en amateurisme uitstralen die men tijdens het M&T-onderwijs zal willen bestrijden. Hoofdstuk 1 veroorzaakt aldus meer verwarring dan verheldering, en zou mijns inziens zonder bezwaar kunnen vervallen.

Gelukkig komen in hoofdstuk 2 wel voorbeelden van serieus onderzoek aan bod. Om de grote verscheidenheid van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek te illustreren worden zeven projecten behandeld, die elk een bepaalde combinatie van kennisdoel (fundamenteel of praktijkgericht) en onderzoeksstrategie (experiment, enquête, veldonderzoek of analyse van bestaand materiaal) vertegenwoordigen. Jammer genoeg hebben de

schrijvers de voorbeelden niet altijd even gelukkig gekozen: het 'Open bank project ABN' met zijn Delphi-methode is wel een zeer atypisch voorbeeld van een praktijkgerichte enquête. En een voorbeeld van een praktijkgerichte analyse van bestaand materiaal ontbreekt; vandaar dat er maar zeven in plaats van de verwachte acht (2*4) voorbeelden voorkomen. Omgekeerd blijkt het WIL-project in twee cellen van de 2*4-tabel geplaatst te kunnen worden: het is immers zowel praktijkgericht als fundamenteel van aard.

In het derde hoofdstuk komt het onderzoeksplan aan de orde; duidelijk wordt gemaakt dat het daarbij gaat om de systematische invulling van vijf centrale vraagwoorden: 'waar, wanneer, wie, wat en hoe (te) onderzoeken?'. Hoofdstuk 4 biedt een knap overzicht van de diverse opvattingen die er bestaan over onderzoek: de empirisch-analytische, de interpretatieve en de kritisch-emancipatorische benadering. Onze onderwijsevaluatie leert dat deze lastige stof door de eerstejaars goed begrepen wordt. Bij de beschrijving van de onderzoekstypen komt een aantal cycli aan de orde: de empirische cyclus, de regulatieve cyclus en de combinatie van beide. Dat stelt hoge eisen aan het voorstellingsvermogen van mensen die nog nooit zelf bij onderzoek betrokken zijn geweest. Hier bewijzen de voorbeeldprojecten uit hoofdstuk 2 goede diensten.

Hoofdstuk 5 gaat over 'uitspraken in onderzoek' en vooral over het gebruik daarvan bij verklaringen volgens het DN-model. Wie basis-M&T-onderwijs heeft gegeven, weet hoe moeilijk de onderscheidingen tussen betrouwbaarheid en validiteit gevonden worden. Vandaar dat de formulering er in hoofdstuk 6 erg op aan komt. In zo'n situatie vind ik het niet handig om in het begrip 'invalide metingen', zowel fouten bij de meting van een variabele, als onvolkomenheden bij de operationalisering van een begrip tot die variabele onder te brengen, en vervolgens ook

nog het operationaliseringsprobleem als een probleem van externe validiteit te benoemen (p. 187). Hoe leg je straks dan nog het verschil tussen interne en externe validiteit bij experimenten uit? Overigens, het hoofdstuk waarin dat gebeurt (7) zit goed in elkaar. Dat kan grotendeels ook van hoofdstuk 8 (Enquête) gezegd worden; in paragraaf 8.6 (samenstellen van de vragenlijst) maken de schrijvers het zichzelf echter wel lastig door aparte subparagrafen te wijden aan vraagvormen en antwoordvormen, gelet op de sterke samenhang tussen die beide. In subparagraaf 8.6.4. wordt een groot aantal formuleringsfouten opgesomd. Als men de voorbeelden daarbij leest is de eerste reactie 'hoe kun je zo stom je vragen opstellen'. Dat het opstellen van goede vragenlijsten toch niet zo'n triviale activiteit is als uit die voorbeelden zou kunnen blijken, merkt men als men geluidsopnamen van interviews met 'goedgekeurde' vragenlijsten afluistert; een beoordelingsprocedure die in 8.6.5 ontbreekt.

Hoofdstuk 9 geeft een mooi overzicht over het veldonderzoek en het vormt een goede introductie op bijvoorbeeld Hutjes en Van Buuren. Hoofdstuk 10 (Gebruik maken van bestaande gegevens) is een echt leeshoofdstuk; daar hoeft je als docent weinig aan toe te voegen. Hetzelfde geldt voor hoofdstuk 11 over 'rapporteren en communiceren'. De kracht van het boek, actuele voorbeelden en gedetailleerde gegevens, is tegelijk de zwakte op termijn: hier zal de veroudering van de tekst het eerst toeslaan. Maar wie weet krijgt dit boek frequent herdrukken. Naar mijn mening heeft dit boek het in zich om uit te groeien tot een waardig opvolger van Swanborns methodenboek. En ik bedoel dat als een groot compliment.

J. van der Zouwen

Bovens, M. & A. Hemerijck (Red.), *Het verhaal van de moraal. Een empirisch onderzoek naar de sociale bedding van morele bindingen*

Amsterdam/Meppel: Boom, 1996, 216 pp.
ISBN 90 5352 071 6

Dit boek is het Jaarboek 1996 van het tijdschrift *Beleid en Maatschappij*. De aanleiding tot het samenstellen ervan vormen de soms felle discussies over het vermeende verval en het maatschappelijke belang van een herleving van aloude normen en waarden. Niet alleen in Nederland, maar ook in andere Westerse landen zijn deze discussies de laatste jaren zowel op de opiniepagina's van de kwaliteitskranten, als in de politiek en in academische kringen gevoerd. Het is vooral de cohesievraag die hierin centraal staat; een vraag die veelal wordt uiteengelegd in een tweetal deelvragen. Allereerst de vraag naar wat mensen nog moreel bindt en vervolgens de vraag of, en zo ja hoe en in hoeverre mensen nog ingebed zijn in wat internationaal wel de *civil society* en in Nederland het maatschappelijke middenveld wordt genoemd. Iedere socioloog herkent hierin de onderdelen van een van de hoofdvragen van de sociologie, die in zijn klassieke vorm het duidelijkst door Durkheim is gesteld. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in de inleiding en uitleiding instemmend wordt teruggegrepen op de wijze waarop Durkheim de cohesievraag heeft gesteld en beantwoord.

De redacteuren prijzen Durkheim voor het feit dat hij geen genoegen nam met de conservatieve cultuurkritiek en moraliserende betogen van zijn tijd, maar aandacht vroeg voor gedegen, empirische analyses en op zoek ging naar nieuwe, vooral institutionele vormen van morele binding en sociale inbedding. In navolging van Durkheim

stellen zij de volgende vragen: 'In hoeverre vinden de cultuurpessimistische diagnoses die aan het hedendaagse verhaal van de moraal ten grondslag liggen ook empirische bevestiging in de Nederlandse situatie? En voor zover die cultuurpessimistische diagnoses reëel zijn, wat zijn daarvan de dieperliggende sociale oorzaken? Wat zou er vervolgens, naast een vrijblijvende oproep tot deugdzaamheid, allemaal nodig zijn om de gewenste veranderingen te verwezenlijken? Hoe zouden we ervoor kunnen zorgen dat het moderne calculerende individu (weer) een gemeenschapswezen of burger wordt? Met andere woorden: wat zijn de krachtige, de manipuleerbare variabelen die in de huidige samenleving sociale en politieke integratie kunnen bevorderen? Welke (nieuwe) maatschappelijke instituties zijn bijvoorbeeld nuttig of nodig om de gewenste morele bindingen in te bedden?' Deze vragen hebben ze voorgelegd aan enkele auteurs en hen gevraagd ze te beantwoorden voor de maatschappelijke terreinen, waarop ze zijn gespecialiseerd. Meer specifiek werd hen allereerst gevraagd een korte beschrijving van de cultuurkritiek en het morele appél op hun deelterrein te geven. De vraag hoe de dimensies van morele binding en sociale bedding zich op dat deelterrein hebben ontwikkeld stond daarbij centraal. Vervolgens moesten zij voorzien in een empirische reflectie hierop. Daarna dienden ze te inventariseren wat de reële spanning is tussen de normatieve aspiraties van morele bindingen en de bestaande structuur van sociale beddingen. Ten slotte moesten ze onderzoeken of deze spanning beleidsmatig verminderd kon worden en als dat al kon een voorstel te doen voor een institutioneel ontwerp. De terreinen die door de verschillende auteurs worden betreden zijn het gezin, het onderwijs, het vrijwilligerswerk, de gezondheidszorg, de arbeid, de overheid en de politiek. Zwaan komt tot de conclusie dat de morele binding van het

leven in gezinsverband springlevend is. Ook de sociale bedding van de familie, het huwelijk en het gezin functioneren zijns inziens redelijk tot goed. Op het terrein van het onderwijs bestaat, volgens De Winter, de vrees dat de school als moreel bindmiddel aan verval onderhevig is door toenemende criminaliteit, vandalisme, zwerfgedrag, spijbelen en schooluitval. Er zou een *mis-match* bestaan tussen de morele binding en de sociale bedding van de moderne school. Renooy geeft aan dat de sombere diagnose van de erosie van het verenigingsleven en het vrijwilligerswerk niet opgaat voor Nederland. Ook hier lijkt sprake te zijn van een sterke morele binding van burgers en een goed ontwikkelde sociale bedding van het Nederlandse vrijwilligerswerk en verenigingsleven. Naar de mening van Trappenburg functioneert de Nederlandse gezondheidszorg naar tevredenheid. Voor de sociale bedding van het stelsel, gebaseerd op een systeem van grootschalige administratieve solidariteit, bestaat in ieder geval brede maatschappelijke steun. Hemerijck meent dat het arbeidsethos in termen van morele binding eerder te groot dan te klein is. Bovens ziet in eerste instantie geen reden tot ongerustheid over moreel verval in het openbaar bestuur. De binding aan de norm van de onkreukbare en onpartijdige bureaucratie is zonder meer groot in Nederland. Wel wijst hij op het gevaar van een te ver doorschieten van de hybridisering van overheidsorganisaties, wat op termijn zou kunnen leiden tot een discrepantie tussen morele binding en sociale bedding. Koole, ten slotte, meent de stelling te kunnen weerleggen dat er sprake zou zijn van een brede en groeiende kloof tussen burgers en de politiek. De redacteurs trekken uit de verschillende inventarisaties van hedendaagse spanningen tussen gewenste morele bindingen en bredere sociale beddingen de conclusie dat cultuurkritische somberheid over de Nederlandse situatie niet terecht is. Traditionele instituties

zijn wel van karakter veranderd, moderner geworden. Maar ze hebben over het algemeen niet hun cultureel bindende functie verloren.

Al met al is dit een aardige bundel, die een ont-nuchterende en relativerende functie kan vervullen in het maatschappelijke en wetenschappelijke debat over het vermeende verval en de gewenste herleving van bepaalde (christelijke, traditionele, gezins-)normen en waarden. Er kleven eigenlijk maar twee smetten aan. Allereerst zijn de redacteurs er niet altijd even goed in geslaagd, ondanks hun heldere vragen en opzet, alle auteurs in het gareel te krijgen. Ieder vogeltje in deze bundel zingt zoals het gebekt is, wat de onderlinge vergelijkbaarheid van de verschillende bijdragen niet bevordert. Maar iedereen die wel eens een bundel heeft geredigeerd, weet hoe moeilijk dit is. Auteurs ervaren inhoudelijke richtlijnen haast altijd als keurslijven en soms zelfs als dwangbuizen. Daarnaast, en dat is een tweede punt van kritiek, blijken de meeste auteurs er nogal minimalistische opvattingen op na te houden over wat 'gedegen' empirie betekent. Er is, zeker wat de morele binding van mensen betreft, duidelijk sprake van een onderuitputting door de auteurs van de voorhanden zijnde databestanden. Ik denk daarbij vooral aan longitudinale onderzoeksbevindingen als die van de SOCON-groep in Nijmegen en die van het Sociaal en Cultureel Planbureau te Rijswijk en van internationaal vergelijkende bestanden, als die van het Europese Waardenonderzoek (EVS) in Tilburg. In die bestanden ligt een schat aan empirische gegevens verborgen over veranderingen in en verschillen tussen de normen-en-waardenpatronen die dominant danwel recessief zijn op de hier geïnventariseerde maatschappelijke terreinen. Door af te zien van secundaire analyses van deze bestanden, is in dit boek een opgelegde kans gemist. Dat is jammer, omdat het boek dan minder impressionistisch was geweest.

Wil Arts

Hansman, H., *Life course experience and music consumption*

Dissertatie Universiteit Utrecht. Handelsuitgave: Thesis Publishers, 1996, 145 pp.
ISBN 90 5170 402 X

In het boek van Hansman staat de aanschaf van de cd-speler en daarmee verbonden cd's centraal. Meer in het bijzonder is getracht na te gaan hoe de adoptie van deze nieuwe geluidsdrager zich in de afgelopen decennia heeft voltrokken. Aangezien vrijwel alle goederen als identificerende statussymbolen van sociale groepen zijn op te vatten, geeft dergelijk onderzoek relevante informatie over de innovatie van leefstijlvoorkeuren. Vanuit deze invalshoek richt Hansman zich op de vraag welke aspecten belangrijk zijn voor verschillen in de snelheid van adoptie van de cd-speler en de aanschaf van cd's. Bij een dergelijk dynamisch onderzoeksdesign is de problematiek rond cohort, leeftijd en periode welhaast onvermijdelijk. Het periode-effect dient zich aan doordat de cd-speler vanaf 1983 voor iedereen bereikbaar was. Daarnaast belooft Hansman te onderzoeken in hoeverre jongeren eerder nieuwe zaken (zoals de cd-speler) adopteren, of dat er sprake is van een cohort-effect. Het is namelijk niet onaanneemelijk dat muziek voor de cohorten 'jong in de jaren zestig en zeventig' veel karakteristieker en identificerder is dan voor eerdere en latere cohorten. Als gevolg hiervan zouden deze cohorten weleens vroeg de cd-speler in hun armen kunnen hebben gesloten.

De bespreking van een aantal theoretische invalshoeken van belang bij de adoptie van de cd-speler in het tweede hoofdstuk biedt weinig nieuwe inzichten. Op basis van een economische invalshoek veronderstelt Hansman dat bij diffusie van de cd-speler nutsmaximalisatie optreedt, waarbij dan zowel consument- als produkteigenschappen

relevant zijn. Daarna steekt Hansman over naar de sociologische theorievorming over leefstijldifferentiatie. Uit beide richtingen laat zich voorspellen dat persoonskenmerken zoals opleiding, levensfase en socialisatie van belang zijn bij de adoptie van de cd-speler. Hansman geeft daarbij niet aan hoe deze verklarende kenmerken zich onderling verhouden – Welk aspect is het belangrijkste? -, waardoor het geheel een nogal explorerend karakter krijgt. Het belangrijkste onderdeel, dat van de effecten van leeftijd en cohort op de cd-speler-adoptie krijgt in de theoretische bespreking slechts marginale aandacht, terwijl nu juist daar interessante nieuwe uitwerkingen mogelijk lijken.

De jaren tachtig, toen de cd-speler in Nederland is geïntroduceerd, komen in het derde hoofdstuk (te) uitgebreid aan bod. Hansman acht vooral belangrijk voor het cd-speler-adoptieproces, of, en hoe het tijd- en geldbudget van de Nederlander in deze periode is veranderd. Hoewel deze restricties met name op individueel niveau relevant zijn, is de kwestie of deze aspecten contextueel van invloed zijn ook interessant. Deze vraag wordt echter nergens beantwoord. Hansman presenteert een overdosis aan aggregaatgegevens over trends in de jaren tachtig (BNP, uitgaven aan schoenen, kleding en transport, leeftijdverdeling, tijdbesteding aan lezen en tv-kijken), waarbij niet duidelijk wordt wat ze met de aanschaf van de cd-speler van doen hebben. Omdat deze contextgegevens niet daadwerkelijk in een analyse worden gebruikt, bijvoorbeeld om synthetische cohorten mee te creëren, is het te beschrijvende informatie en leidt het af van het centrale thema. Interessant zijn de gegevens over de penetratie van de cd-speler in Nederland naar leeftijdsgroepen. Hansman laat mooi zien dat de cd ongekend snel populair is geworden; in 1985 had pas 2% van de bevolking een cd-speler en tien jaar later in 1994 al 70%. Bij deze

geluidsdrager lijken personen tot 55 jaar eenzelfde diffusieproces te kennen, terwijl de 55-plussers enigszins achterop lopen. In het vierde hoofdstuk gaat Hansman nader in op de vraag of aanschaf van de cd-speler leeftijd- dan wel cohortafhankelijk is. In een beschrijvend design wordt met paneldata (over tien jaar) nagegaan hoe leeftijdsgroepen en cohorten verschillen. Het is dan overduidelijk dat bij de aanschaf van cd-spelers en cd's periode-effecten optreden, maar of, en hoe er zich leeftijd-, en/of cohorteffecten voordoen, is met de gebruikte APC-analyse moeilijk te doorgronden.

In het vijfde hoofdstuk staat het verklaren van de aanschaf van de cd-speler centraal. Hansman laat met een event-history-analyse zien dat de penetratie van de cd-speler in de Nederlandse bevolking de bekende S-vorm kent; er is een overduidelijk periode-effect. Ook leeftijd lijkt relevant te zijn, in de zin dat jongeren eerder aanschaffen dan ouderen. Tegelijkertijd komt hier een belangrijke omissie van Hansmans studie naar voren; er zijn geen cohort-effecten geschat. Het 'life-course'-aspect is door Hansman teruggebracht tot alleen leeftijd. Dat is jammer omdat Hansman zichzelf ten doel had gesteld na te gaan of er cohort- én leeftijdseffecten optreden. Een mooie oplossing zou zijn geweest synthetische cohorten te creëren met de inhoudelijke aggregaatgegevens uit het derde hoofdstuk, waardoor de contaminatie van leeftijd, cohort en periode is op te lossen. Hansman laat verder zien dat opleidingshoogte, bezitsniveau aan consumptiegoederen en een aantal persoonlijke omstandigheden (werken, kinderen) relevant zijn voor de aanschaf van de cd-speler. Helaas ontbreekt in dit rijtje inkomen, hetgeen bij de aanschaf van een consumptie-artikel als de cd-speler eigenlijk niet mag ontbreken. Zeker als men ook leeftijdeffecten op de aanschafkans modelleert, is dit een vrij ernstige tekortkoming. Misschien minder relevant,

maar wel irritant is de presentatie van de resultaten. Met maar liefst negen tabellen wordt één logistische regressie besproken. De overzichtstabel waarmee men de onderlinge verhoudingen tussen de kenmerken had kunnen achterhalen, is verdwenen naar de appendix.

Het zesde hoofdstuk handelt over de aanschaf van muziek-cd's. Als het gaat om leefstijldifferentiatie is dit onderwerp het interessants. Het zijn met name muziekvoorkeuren en veel minder het bezit van een cd-apparaat, die bepalen tot welke sociale groepering men zich rekent. Om te beginnen gaat Hansman na of hij met dezelfde onafhankelijke kenmerken als bij cd-speler-aanschaf ook de hoeveelheid gekochte cd's in 1992 kan verklaren. Niet al te verrassend blijkt dat jongeren meer cd's kopen dan ouderen, hoger opgeleiden meer dan lager opgeleiden en werkenden meer dan niet-werkenden (niet gecontroleerd voor inkomen). Vervolgens staat in Hansmans studie de voorkeur voor klassieke, populaire, rock- en mainstreammuziek onder de aandacht. In het verklaringsmodel voor de aanschaf van cd's in deze genres komt ook muzikale socialisatie thuis (muzikale interesse ouders) en muzikale kennis (lessen in muziek en bespelen instrument) om de hoek kijken. Muzikaal geïnteresseerde ouders zijn bij het kopen van alle vier de gemereerde genres belangrijk, maar vooral bij klassieke muziek en rock. Daarnaast blijkt dat jongeren vooral rock- en popmuziek kopen, terwijl ouderen een voorkeur hebben voor klassiek.

Life Course Experience and Music Consumption brengt niet helemaal wat het belooft. Allereerst wekt de titel de indruk dat Hansmans studie zich zal gaan richten op muziekconsumptie. Nu kan men onder muziekconsumptie een hoop verstaan, maar volgens mij niet het centrale thema: cd-speleraanschaf. Ten tweede suggereert de titel dat muziekconsumptie wordt gerelateerd aan levenscyclus-effecten. Het opnemen van slechts

leeftijd in een model ter predictie van cd-speelradopatie is nauwelijks als een serieuze toetsing van levensfase-effecten op te vatten. Om er achter te komen met welke snelheid verschillende sociale groepen adopteren verwacht je gemodelleerde interacties met de tijd en eventueel met leeftijd. Ook met betrekking tot de cohortproblematiek blijft de belangrijkste vraag open: zijn het nu de jongeren van de jaren zestig en zeventig die het eerst adopteerden? Deze kwesties, door Hansman zelf in de inleiding naar voren gebracht, blijven onderbelicht. Hoewel het boek interessante informatie bevat, had er zowel theoretisch als analytisch wel iets meer in overhoop gehaald mogen worden.

Gerbert Kraaykamp

Postma, Koos, *Changing prejudice in Hungary. A study on the collapse of state socialism and its impact on prejudice against Gypsies and Jews.*

Amsterdam: Thesis Publishers, 1996, 200 pp.
ISBN 90 5170 380 5

Vooroordelen zijn al vaker onderzocht. In Nederland zijn talloze studies uitgevoerd naar vooroordelen over 'nieuwe' minderheden, zoals Marokkanen en Turken, Antillianen en Surinamers. En in Engeland en de Verenigde Staten gaat veel aandacht uit naar Afro-Amerikanen, Hispanics en Aziaten. De promovendus Koos Postma vond dat er toch nog behoefte is aan nieuwe inzichten, met name wanneer je veranderingen in vooroordelen zou kunnen observeren tijdens een van de grootste revoluties van de moderne geschiedenis: de fluwelen revolutie in Oost-Europa. Welke invloed had die revolutie op de ontwikkeling van de vooroorde-

len van Hongaren ten opzichte van joden en zigeuners? Zijn keuze voor 'oude' minderheden in een Oost-Europees land is in elk geval interessant.

Om te beginnen kan men in het boek van Postma zijn kennis over de Hongaarse geschiedenis oprispen. Historici zullen er wellicht anders over denken, maar als socioloog meen ik dat wat minder oude geschiedenis had volstaan. De beschrijving van de twintigste eeuw en het beleid ten opzichte van de etnische minderheden is voor het onderwerp van veel groter belang. Gelukkig komt de lezer hier aardig aan zijn trekken. In elk geval maakt het historische hoofdstuk duidelijk hoe Hongarije door allerlei invasies, perioden van overheersing, verkeerde allianties en territoriale amputaties een land van minderheden is geworden. Zoals bekend kwam er na de Tweede Wereldoorlog een stalinistisch schrikbewind, dat in 1956 tot een bloedig neergeslagen opstand leidde. In de jaren tachtig ontstond er toch weer een klimaat van toenemende politieke en economische vrijheid. Marktmechanismen werden opnieuw ingevoerd om de ingestorte economie uit het slop te trekken. Veel kleine bedrijfjes werden opgericht. Er ontstond een 'tweede' economie, die sterk leunde op nevenbetrekkingen en neveninkomsten van een groot aantal mensen met een baan bij de overheid of een staatsbedrijf. Hongarije kende dus al een soort *Glasnost* en *Perestroika* voordat Gorbatsjov onze taal met deze termen verrijkte. De overgang van het communistische naar het westerse systeem verliep zonder geweld. De sociale en economische gevolgen waren echter voor vele Hongaren bijzonder dramatisch. In de jaren negentig bleek dat de omslag naar een meer democratisch systeem in veel Oost-Europese landen gepaard ging met etnische conflicten.

De centrale gedachte achter het initiatief voor dit onderzoek is dat economische achteruitgang en

verlies van belangrijke maatschappelijke posities wel moet leiden tot een versterking van vooroordelen. Voor alle ellende die mensen opeens ervaren moet een zondebok worden gevonden. Voor de Hongaarse meerderheid zijn er altijd zondebokken genoeg geweest. Toch heeft Hongarije een lange periode gekend van een uiterst behoedzame omgang met zijn minderheden, enkel en alleen omdat de omringende landen een belangrijke minderheid van Hongaren hebben. Met dit behoedzame beleid hoopte de regering te voorkomen dat Hongaarse minderheden in de omringende landen slecht zouden worden behandeld. Het positieve minderhedenbeleid, met plannen voor moedertaalonderwijs en het beschermen van de eigen cultuur, liep stuk op de enorme spreiding van de leden van minderheidsgroepen over urbane en industriële gebieden. In de praktijk probeerde men met dit beleid vooral omringende landen te imponeren. Dat laatste effect werd overigens niet overal bereikt. Hoewel Hongarije zich daarover wel degelijk opwond, moest het land zich in bedwang houden vanwege de broederbanden met communistische buurlanden.

Postma wil met deze studie een sociologische verklaring vinden voor de toename van vooroordelen. Zijn theoretische vertrekpunt is de assumptie dat individuen altijd op zoek zijn naar fysiek welzijn en sociale erkenning. Om die doelen te produceren zetten zij allerlei middelen in. Het succes van het inzetten van de middelen hangt echter ook af van sociale omstandigheden. Daarom is het een zogenoemde sociale productiefunctie. De gedachte is dat veel mensen tijdens het oude bewind meer status, inkomen en sociale zekerheid hadden dan nu.

Het onderzoek leverde enkele onverwachte resultaten op. Hongaren bleken in 1992-1993 minder vooroordelen te koesteren over zigeuners dan in 1987. Ook de hypothesen waarin werd verondersteld dat een verslechtering van de sociaal-econo-

mische positie van individuen zou leiden tot een versterking van vooroordelen werden weerlegd. Wel oordeelden Hongaren die zeggen armer te zijn geworden negatiever over politici. Aangezien politici altijd verbeteringen beloven, is dat niet meer dan logisch. Ook daalde hun dunk van het Hongaarse volk. Dus in plaats van te zoeken naar een externe zondebok, zochten ze de schuld eerder bij de eigen groep. Dit gaat dwars in tegen de vooronderstellingen van de gepresenteerde theorie.

Omdat de meeste onderzoeksresultaten nogal onverwacht waren en in strijd met de theorie, besteedt Postma een hoofdstuk aan het bedenken van alternatieve toetsen voor zijn hypothesen en filosofeert hij over alternatieve onderzoeksopzetten. Hij voert verschillende alternatieve toetsen uit met behulp van schalen die alsnog uit het materiaal konden worden gedestilleerd, doch ze leveren telkens opnieuw een bevestiging van de gevonden resultaten op. De onverwachte onderzoeksresultaten komen daardoor nog sterker te staan. Vreemd genoeg plaatst hij nauwelijks kanttekeningen bij de opgestelde theorie. Daar zou toch ook wel iets mis mee kunnen zijn? Het valt ook op dat hij er niet bij stil staat dat de veranderingen die tussen 1992 en 1993-1994 zijn opgetreden door de gemiddelde Hongaar niet als verslechtering worden aangeduid. Daarmee vervalt de belangrijkste basis voor de opgestelde hypothesen. Immers, volgens de antwoorden van de respondenten is er gemiddeld geen significante inkomensdaling opgetreden. Ook voelt men zich relatief niet armer dan een jaar geleden. Postma plaatst achteraf nog wel enkele kanttekeningen bij het door hem gebruikte zondebok-items. Die items luiden: 'Zigeuners krijgen uitgebreide ondersteuning ten koste van andere groepen.' en 'Joden zullen altijd kans zien om politieke besluiten zo te beïnvloeden dat ze in hun eigen belang zijn.' Nergens zijn uitspraken

gebruikt in de trant van: 'Zonder zigeuners zouden er veel minder sociale en economische problemen zijn.' Of: 'Wanneer alle joden naar Israël zouden vertrekken, zouden onze sociale problemen veel kleiner worden.'

De winst van het onderzoek lijkt te zijn dat enkele nogal stereotiepe, doch negatieve verwachtingen niet zijn uitgekomen. Hoe dat komt blijft helaas nogal duister. De energie die is gestoken in het beschrijven van de Hongaarse geschiedenis en het uitwerken van een indrukwekkend theoretisch schema heeft niet zo veel gerendeerd. Hoewel uit de opzet van het onderzoek en de uitvoering van de analyses blijkt dat Postma een degelijk en talentvol onderzoeker is, valt het resultaat nogal tegen. Tja, onderzoek doen blijft moeilijk.

Mart-Jan de Jong

Kleemans, E.R., *Strategische misdaadanalyse en stedelijke criminaliteit: Een toepassing van de rationele keuzebenadering op stedelijke criminaliteitspatronen en het gedrag van daders, toegespitst op het delict woninginbraak.*

Dissertatie Universiteit Twente Enschede, 1996, 291 pp.

ISBN 90 365 0859 2

Volgens sommige criminologen blijft de wetenschappelijke ontwikkeling van hun discipline achter bij die van andere sociale wetenschappen. Ze wijten dit aan het feit dat veel onderzoek wordt gefinancierd door maatschappelijke instellingen, wier interesses en belangen doorgaans niet synchroon lopen met de wetenschappelijke eisen die aan fundamenteel onderzoek worden

gesteld. Dit resulteert in onderzoek waarin nauwelijks theoretische of empirische vooruitgang valt waar te nemen. De studie van Kleemans toont aan dat het ook anders kan. In opdracht van de politie heeft hij onderzoek gedaan naar het hoe en waarom van de stedelijke spreiding van woninginbraken. Zijn proefschrift is een bewijs dat financiering uit de derde-geldstroom het doen van gedegen fundamenteel onderzoek niet uit hoeft te sluiten.

De vraagstelling is deels beschrijvend en deels verklarend/toetsend. Kleemans wil weten op welke wijze woninginbraken zijn gespreid over buurten, doelwitten en tijdstippen en stelt zich vervolgens de vraag in hoeverre deze spreiding kan worden verklaard vanuit het doelgerichte keuzegedrag van daders. Het empirisch onderzoek is gebaseerd op de woninginbraken, die in de periode 1987-1992 in Enschede plaatsvonden, en de (bekend geworden) daders van deze delicten.

Kleemans zet zich af tegen de gangbare theoretische benaderingen. De sociaal-ecologische benadering en de situationele benadering verkeren volgens de auteur zowel theoretisch als empirisch op dood spoor. Hoewel de achtergronden verschillen, is de kritiek op beide benaderingen identiek. Een belangrijke tekortkoming is volgens Kleemans, dat de microbasis van de bestudeerde macroverschijnselen ontbreekt. De relaties tussen gebiedskenmerken en de spreiding van delicten zijn voor meerdere (theoretische) uitleg vatbaar. Alleen door het gedrag van individuele daders te bestuderen, kan meer kennis worden verkregen omtrent de spreiding van delicten over de stad. Een tweede punt van kritiek is, dat er geen onderscheid wordt gemaakt tussen de vraag waarom delicten plaatsvinden (criminele motivatie) en de vraag waarom ze plaatsvinden op bepaalde locaties en tijdstippen. Dit onderscheid is volgens de auteur noodzakelijk om de stedelij-

ke spreiding van delicten beter te begrijpen.

Het theoretisch alternatief is een rationele-keuzebenadering, waarin het plegen van delicten wordt voorgesteld als doelgericht keuzegedrag. Criminele motivatie wordt hierbij als een constante beschouwd. Verklaard wordt via welke keten van beslissingen de motivatie wordt omgezet in delictgedrag met bepaalde tijd-ruimtelijke kenmerken. Kleemans beschrijft het tot stand komen van het delict woninginbraak als een hiërarchisch, sequentieel keuzeprocess, waarbij de keuze van de locatie (de buurt) vooraf gaat aan de keuze van het doelwit. In het algemeen zal de keuze van een inbreker voor een locatie worden beperkt door zijn *awareness space*: het gebied in de stad waarin hij bekend is. Deze ruimte werkt als een *constraint* op zijn handelen, het plegen van delicten buiten dit gebied zou hoge (additionele) kosten met zich meebrengen. Andere *constraints* die worden genoemd zijn de afstand tot het doelwit, de potentiële buit, het risico op betrapping en de mogelijkheden en beperkingen die voortvloeien uit eventuele samenwerkingsverbanden tussen inbrekers. Stap voor stap beschrijft Kleemans de handelingsalternatieven die zich in de verschillende beslissingsstadia voordoen en de meest waarschijnlijke gedragsuitkomsten.

De microhypothesen die voortvloeien uit het verklaringsmodel worden in het empirisch onderzoek grotendeels bevestigd: samenhangen tussen verschillende buurtkenmerken en het inbraakniveau verdwijnen zodra wordt gecontroleerd voor de geografische nabijheid (van woon- of verblijfplaatsen) van inbrekers. Woningen die liggen in gebieden die tot de *awareness space* van grote groepen mensen behoren, zoals woningen aan doorgangs- en ontsluitingswegen, blijken vaker doelwit van inbraak dan woningen aan buurtstraten. Vrijstaande woningen zijn naar verhouding vaker doelwit van inbraak dan hoogbouw- of tussenwoningen (lager risico op betrapping).

Op onderdelen kan inhoudelijke kritiek worden geleverd op dit onderzoek. Niet alle hypothesen zijn even kritisch getoetst en soms is sprake van opportunisme in de wijze waarop eigen en ander-mans empirische materiaal wordt beoordeeld. Ook had de redactie van het boek 'strakker' gekund: het aantal (vaak letterlijke) herhalingen in de tekst is overdadig. Deze kritiek is echter van ondergeschikt belang. Kleemans' proefschrift kenmerkt zich door een weinig geziene combinatie van theoretische diepgang en empirische grondigheid. Het mag dan ook als een bijzondere aanwinst voor de Nederlandse criminologie worden beschouwd.

Ben Rovers

Van Eijck, Koen. *Family and opportunity. A sibling analysis of the impact of family background on education, occupation, and consumption.*

Tilburg: Tilburg University Press, 1996. 262 pp. ISBN 90 361 9836 4.

Zelf ben ik afkomstig uit een groot gezin waarin het hoogste opleidingsniveau dat door de kinderen werd behaald varieerde van het doctoraat (tweemaal) tot lager beroepsonderwijs (driemaal). Andere broers en zussen bereikten een tussenniveau: mavo, mbo (tweemaal) en hbo. Met zo'n achtergrond moet je welhaast sceptisch staan tegenover de gedachte dat gezinsmilieu doorslaggevend is voor het te bereiken opleidingsniveau. De onderwijssociologie heeft me wel enigszins van die scepsis genezen. Bovendien blijkt de variatie bij mijn vele neven en nichten veel geringer. Maar toch. De variantie die door variabelen als beroeps- en opleidingsniveau van de ouders wordt ver-

klaard blijft in het overgrote deel van de onderzoeken toch betrekkelijk gering. Door toevoeging van variabelen als pedagogisch niveau of cultureel kapitaal stijgt het percentage nog wel iets, maar is nog altijd niet indrukwekkend. Een onverklaarde variantie van meer dan zestig procent laat veel ruimte voor de gedachte dat variatie in individuele eigenschappen altijd nog belangrijker is.

De dissertatie van Koen van Eijck werpt echter een geheel nieuw licht op deze zaak. Bijna alle onderwijssociologische studies zijn gebaseerd op steekproeven die slechts een kind per gezin bevatten. Van Eijck kiest echter voor een sibling analyse. Per gezin worden nu minstens twee personen onderzocht. (Door deze opzet vallen de gezinnen met slechts een kind buiten de steekproef). Deze werkwijze heeft een groot aantal voordelen. Van Eijck noemt er vijf. Zo'n model maakt het bijvoorbeeld mogelijk de totale gezinsinvloed beter te schatten. Ook ongemeten aspecten van de gezinsachtergrond kunnen nu worden geschat op basis van de overeenkomsten tussen de onderzochte kinderen uit hetzelfde gezin. Dergelijke modellen kunnen ook duidelijk maken in welke mate de gemeten gezinskenmerken de totale gezinsinvloed dekken. Bovendien kunnen de gegevens beter worden gecheckt en het aantal meetfouten worden gereduceerd, hetgeen tot sterkere statistische verbanden leidt. In het algemeen geldt dat de statistische analyse aan kracht wint door dit model. Ook vermindert de negatieve invloed van niet gemeten variabelen.

De belangrijkste uitkomst van Van Eijck's onderzoek is dat de invloed van gezinsmilieu, in termen van verklaarde variantie, veel groter is dan uit de studies waarin ongerelateerde individuen werden onderzocht blijkt. De proportie variantie in opleidingsniveau stijgt van 24 tot 48 procent, kortom, een verdubbeling. Ruim de helft van deze proportie komt voor rekening van de bekende SES-indicatoren: beroeps- en opleidingsniveau vader en

moeder. Toevoeging van variabelen als materiële en culturele hulpbronnen (cultureel kapitaal) levert nog wat extra informatie op, maar de winst is niet spectaculair. Een belangrijk deel van de niet gemeten gezinsinvloed zal vermoedelijk op het conto moeten worden geschreven van het erfelijk materiaal dat de kinderen gemeenschappelijk hebben. Jammer genoeg is geen score voor intelligentie van ouders en kinderen meegenomen. Zo blijft er altijd wel wat te wensen over voor een recensent. Van Eijck vindt geen significante verschillen tussen mannen en vrouwen: ze ondergaan in gelijke mate de invloed van het gezin van herkomst. De gezinsinvloed komt veel minder sterk naar voren waar het de materiële consumptie van de volwassen geworden kinderen betreft (achttien procent verklaarde variantie). De intergenerationele overdracht van cultuurconsumptie is wat sterker: 28 procent verklaarde variantie.

Het onderzoek levert uiteraard nog veel meer interessante uitkomsten op. Trouwens, het gehele

boek is zeer de moeite waard. De studie is bijzonder degelijk opgezet en uitgevoerd. Er worden behalve Nederlandse data ook Hongaarse gegevens geanalyseerd. De vele voor dit onderzoek relevante theorieën, analysemodellen en uitkomsten worden overzichtelijk gepresenteerd. Ten behoeve van dit onderzoek is bijzonder veel literatuur doorgespit. Zoveel, dat achter de vermelding van sommige bekende bevindingen tussen haakjes soms wel vier regels literatuurverwijzingen staan vermeld. Die vorm van verwijzen oogt op zulke momenten wat minder fraai, maar qua lezen schiet het lekker op. Dat mag soms ook wel, want het boek staat bomvol informatie.

Van Eijck verdient bijzonder veel lof voor deze studie. Vanaf nu is dit verplichte kost voor iedereen die zich specialist wil blijven noemen op vakgebieden als onderwijssociologie of stratificatiesociologie.

Mart-Jan de Jong